तिक पु॰ तिक–क। ऋषिभेदे। तस्य गोत्रापत्यम् तिका॰ फिञ्। तैकायनि तद्गोत्रापत्ये पुंस्त्री॰। तस्य तिककितवादित्वात् द्वन्द्वे गोत्रप्रत्ययस्य लुक् बहुत्वार्थे। तिककितवाः तिककितवयोर्गोत्रापत्येषु। उत्कर्षा॰ चतुरर्थ्यां क। तिकीय तत्सम्बन्धिदेशादौ त्रि॰।

तिककितवादि पु॰ "तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे" पा॰ उक्ते द्वन्द्वे बहुत्वे गोत्रप्रत्ययलुग्निमित्ते शब्दगणे। स च गणः पा॰गणसू॰उक्तो यथा "तिककितवा बहुरभण्डीरथाः। उपकलमकाः। पफक्कनरकाः पकनखगुदपरिणद्धाः उलककुमाः खड्गान्तमुखाः उत्तरशलङ्कटा कृष्णाजिनकृष्णसुन्दराः भट्टककपिष्ठलाः अग्निवेशदशेरुकाः"।

तिकादि पु॰ गोत्रे फिञ् प्रत्ययनिमित्ते शब्दसमूहे स च गणः पा॰ग॰सू॰उक्तो यथा "तिक, कित, संज्ञा, बाला, शिखा, उरसु, शाद्य, सैन्धव, यसना, रूप्य, ग्राम्य, नील, अमित्र, गौकक्ष, कुरु, देवरथ, तैतल, औरस, कौरव्य, भौरिक, भौद्धिकि, चौपयत, चैटयत, शौकयत, चैतयत, पाजवत, चन्द्रमस, शुभ, गङ्गा, वरेण्य, सुषानन्, आरज्ज, वल्लका, खल्लका, हप, लोमक, उदश्व, वत्स"। "तिकादिभ्यः फिञ्" पा॰उक्ते "तिक इत्येवमादिभ्योऽपत्येऽर्थे फिङ् स्यात् तैकायनिः कैतवायनिः।

तिक्त पु॰ तेजयति तिज–बा॰ कर्त्तरि क्त। रसभेदे (तेत) अमरः। २पर्पटकोषधौ न॰ हेमच॰। ३सुगन्धे मेदि॰। ४कुटजवृक्षे पु॰ शब्दच॰। ५वरुणवृक्षे शब्दमाला। एतेषां तिक्तरसाधिक्यात्तथात्वम्। ६तिक्तरसयुक्ते अमरः। "षड्विधस्तु रसस्तत्र" भाषोक्तेर्यद्यपि तिक्तस्य पार्थिवगुणत्वं तथापि वायोरुपष्टम्भवशादेव पार्थिवे तिक्तरसस्य सम्भवः तदेतत् सुश्रुते व्यक्तम् यथा "आकाशपवनदहनतोयभूमिषु यथासङ्ख्यमेकोत्तरपरिवृद्धाः शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः तस्मादाद्यो रसः परस्परसंसर्गात्परस्परानुपहात् परस्परानुप्रवेशाच्च सर्वेषु सर्वेषां सान्निध्यमस्त्युत्कर्षापकर्षौ तु पृथक्त्वम्। स खल्वाद्यो रसः शेषभूतसंसर्गाद्विदग्धः षोढा विभज्यते। तद्यथा। मधुरोऽम्लो लवणः कटुकस्तिक्तः कषाय इति। ते च भूयःपरस्परसंसर्गात्त्रिषष्टिधा भिद्यन्ते। तत्र भूम्यम्बुगुणबाहुल्यान्मधुरः। भूम्यग्निगुणबाहुल्यादम्लः। तोयाग्निगुणबाहुल्याल्लवणः। वाय्वग्निगुणबाहुल्यात्कटुकः वाय्वाकाशगुणबाहुल्यात्तिक्तः। पृथिव्यनिलगुणबाहुल्यात्कषाय इति। तत्र मधुराम्ललवणा वातघ्नाः। मधुरतिक्तकषायाः पित्तघ्नाः। कटुतिक्तकषायाः श्लेष्मघ्नाः। तत्र वायुरात्मनैवात्मा पित्तमाग्नेयं श्लेष्मा सौम्य इति त एव रसाः स्वयोनिवर्द्धना अन्ययोनिप्रशमनाश्च। केचिदाहुरग्नेयोषोमीयत्वाज्जगतो रसा द्विविधाः सौम्या आग्नेयाश्च तत्र मधुरतिक्तकषायाः सौम्याः। कट्वम्ललवणा आग्नेयाः। मधुराम्ललवणाः स्निग्धा गुरवश्च। कटुतिक्तकषाया रूक्षा लघवश्च। सौम्याः शीता आग्नेयाश्चोष्णाः"।

"सूक्ष्मरूक्षखरशिशिरलघुविशदं स्पर्शबहुलमीषत्तिक्तं विशेषतः कषायमिति वायवीयं तद्वैशद्यलाघवग्लपनविरूक्षणविचारणकरमिति"।

तिक्तरसलक्षणं तत्रोक्तं यथा "यो गले चोष्णतृत्पादयति मुखवैशद्यं जनयति भक्तरुचिं चापादयति हर्षञ्च स तिक्तः। "तिक्तः शीतस्तृण्मूर्च्छाज्वरपित्तकफान् जयेत्। रुच्यः स्वयमरोचिष्णुः कण्ठसन्धाक्षयोधनः। वातलोऽग्निकरो नाशाशोषणो रूक्षणो लघुः"। रुच्यः अन्येषु वस्तुषु रुचिमुत्पादयति। स्वयमरोचिष्णुः यथा निम्बः स्वयन्न रोचते। अन्येषु रुचिं करोति (अतियुक्तस्य तिक्तस्य गुणाः) सोऽतियुक्तः शिरः शूलमन्यास्तम्भमन्यमार्त्तिकृत्। कम्पमूर्च्छाहृत्पीडाकारी बलशुक्रक्षयप्रदः" भावप्र॰ "तिक्तः पित्तकफच्छेदी विषकुष्ठज्वरापहः। दीपनः पाचनो रूक्षः कण्डुकृमिहरो लघुः" आह्निकत॰। "पित्तेन दूने रसने सितापि तिक्तायते हंसकुलावतंस!" नैष॰ सुगन्धे। "नादातुमन्यकरिकुम्भमदाम्बुतिक्तम्" रघुः तिक्तं सुरभि "कटुतिक्तकषायास्तु सौरभेऽपि प्रकीर्तिताः" केशवः मल्लि॰ "चूताङ्कुरस्वादकषायकण्ठः" मधुरकण्ठ इत्यर्थः। "तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिः" मेघ॰। "तिक्तैः सुगन्धिभिस्तिक्तरसवद्भिश्च" मल्लि॰। "तोयक्रीडानिरतयुवती प्राचतिक्तैर्मदङ्गैः" मेघ॰।

तिक्तक पु॰ तिक्त+संज्ञायां कन्। १पटोले अमरः २चिरतिक्ते (चिराता) शब्दर॰। ३लक्ष्मणखदिरे शब्दमा॰। ४हृद्दीपके भावप्र॰। एतेषां तिक्तरसत्वात्तथात्वम् स्वार्थे क। तिक्तरसे पु॰तद्वति त्रि॰स्त्रियां कापि अत इत्त्वम् तिक्तिका

तिक्तकन्दिका स्त्री तिक्तः कन्दोऽस्याः कप् कापि अतइत्त्वम्। गन्धपत्रायां राजनि॰। [शब्दार्थचि॰।

तिक्तका स्त्री तिक्तेन रसेन कायति कै–क। कटुतुम्ब्यां

तिक्तगन्धिका स्त्री तिक्तो गन्धो लेशोऽपि यस्याः। वराह-